ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ ELEANOR SHARPSTON της 17ης Δεκεμβρίου 2009[1]

1. Το 1859, ο ζωγράφος Jean-François Millet ολοκλήρωσε και πώλησε τον περιβόητο πίνακα L'*Angélus*. Χρόνια μετά τον θάνατό του και ενώ η οικογένειά του, όπως και πολλές άλλες που επλήγησαν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ζούσε σε συνθήκες ανέχειας, ο πίνακας άλλαξε χέρια σε τιμή ιδιαιτέρως επωφελή για τον πωλητή του. Λέγεται ότι η αντίθεση μεταξύ των δύο αυτών καταστάσεων αποτέλεσε την αφορμή για να θεσπίσει ο Γάλλος νομοθέτης, το 1920, το droit de suite ή δικαίωμα παρακολουθήσεως, δυνάμει του οποίου κάθε μεταπώληση του πρωτοτύπου ενός έργου τέχνης συνεπάγεται αξίωση του δημιουργού ή των κληρονόμων του σε είσπραξη ποσοστού επί της τιμής[2].

2. Το δικαίωμα επεκτάθηκε και σε άλλα νομικά συστήματα. Το 1948 ενσωματώθηκε στη Σύμβαση της Βέρνης[3], σε προαιρετική όμως βάση, ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατέστη υποχρεωτικό με την οδηγία 2001/84 (στο εξής: οδηγία)[4]. Μολονότι πρόκειται για μία ενιαία αρχή και οι συντελεστές που εφαρμόζονται είναι εναρμονισμένοι, τα κράτη μέλη διαθέτουν διακριτική ευχέρεια σε σχέση με πλείονα ζητήματα.

3. Κατά το ισχύον γαλλικό δίκαιο, μετά τον θάνατο του δημιουργού, δικαιούχοι του δικαιώματος παρακολουθήσεως είναι μόνον οι εξ αδιαθέτου κληρονόμοι του, αποκλειομένων τυχόν κληροδόχων εκ διαθήκης.

4. Ο καλλιτέχνης Salvador Dalí[5] απεβίωσε το 1989, καταλείποντας με διαθήκη όλα τα δικαιώματά του πνευματικής ιδιοκτησίας στο Ισπανικό Δημόσιο. Αν είχε αποβιώσει intestate (αδιάθετος), τα δικαιώματα αυτά θα κληρονομούνταν από μια ομάδα συγγενών του εκ πλαγίου.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

2 — Βλ. δήλωση του Υπουργού Πολιτισμού και Επικοινωνιών στη γαλλική Βουλή στις 16 Μαρτίου 2006 (http://www.assemblee-nationale.fr/12/cri/2005-2006/20060175.asp).

3 — Σύμβαση της Βέρνης για την προστασία των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών έργων, της 9ης Σεπτεμβρίου 1886, όπως αναθεωρήθηκε ιδίως στις Βρυξέλλες την 26η Ιουνίου 1948. Όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μέρη της Συμβάσεως.

4 — Οδηγία 2001/84/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Σεπτεμβρίου 2001, σχετικά με το δικαίωμα παρακολούθησης υπέρ του δημιουργού ενός πρωτότυπου έργου τέχνη (ΕΕ L 272, σ. 32). Καίτοι ο γαλλικός όρος droit de suite είναι ευρέως διαδεδομένος στην αγγλική γλώσσα, ιδίως στην αγγλική απόδοση της Συμβάσεως της Βέρνης, θα χρησιμοποιήσω στο εξής τον όρο resale right (δικαίωμα παρακολουθήσεως), όπως στην οδηγία.

5 — Είναι ενδιαφέρον ότι ο ίδιος ο Dalí ήταν βαθιά επηρεασμένος από τον πίνακα L'*Angélus*, και μάλιστα το 1963 δημοσίευσε μια μακρά «παρανοϊκοκριτική» ερμηνεία του, υπό τον τίτλο *Le mythe tragique de* l'*Angélus de Millet*.

5. Τα ποσά που αντιστοιχούν στα δικαιώματα παρακολουθήσεως επί των πωλήσεων των έργων του Dalí στη Γαλλία εισπράχθηκαν για λογαριασμό των εκ πλαγίου συγγενών-κληρονόμων του. Ωστόσο, έχει ανακύψει διαφορά μεταξύ της ισπανικής εταιρίας που εισπράττει ποσοστά για λογαριασμό του Ισπανικού Δημοσίου, το οποίο εκπροσωπείται από ένα ίδρυμα που συνέστησε ο Dalí πριν αποβιώσει, και της γαλλικής εταιρίας συλλογικής διαχειρίσεως που κατέβαλε τα ως άνω ποσά στους εκ πλαγίου συγγενείς-κληρονόμους του.

6. Στο πλαίσιο αυτό, το Tribunal de Grande Instance de Paris ερωτά αν ο προβλεπόμενος από το γαλλικό δίκαιο περιορισμός του κύκλου των δικαιούχων του δικαιώματος παρακολουθήσεως στους εξ αδιαθέτου κληρονόμους είναι συμβατή με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

I — Νομικό πλαίσιο

Α — *Η οδηγία*

7. Η πρώτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της οδηγίας ορίζει ότι το δικαίωμα παρακολουθήσεως είναι «ανεκχώρητο και αναπαλλοτρίωτο» και η τρίτη αιτιολογική σκέψη διευκρινίζει ότι σκοπός του «είναι να εξασφαλίσει στους δημιουργούς έργων εικαστικών τεχνών μερίδιο στην οικονομική επιτυχία των πρωτοτύπων έργων τους» και να συμβάλει «στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ αφενός της οικονομικής κατάστασης των δημιουργών των έργων εικαστικών τεχνών και αφετέρου εκείνης των άλλων δημιουργών που επωφελούνται από τις διαδοχικές εκμεταλλεύσεις των έργων τους».

8. Η ένατη αιτιολογική σκέψη περιγράφει την προϋπάρχουσα κατάσταση, κατά την οποία οι περισσότερες από τις νομοθεσίες των δεκαπέντε τότε κρατών μελών, αλλά όχι όλες, προέβλεπαν δικαίωμα παρακολουθήσεως, πλην όμως με σημαντικές διαφορές ιδίως ως προς τα καλυπτόμενα έργα, τα πρόσωπα που είναι δικαιούχοι ποσοστών, τον εφαρμοζόμενο συντελεστή, τις πράξεις που αφορά το δικαίωμα, καθώς και τη βάση υπολογισμού. Κατά την ίδια αιτιολογική σκέψη, «η εφαρμογή ή η μη εφαρμογή του εν λόγω δικαιώματος έχει σημαντικές επιπτώσεις στους όρους ανταγωνισμού στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς, στον βαθμό που η ύπαρξη ή μη υποχρέωσης πληρωμής απορρέουσας από το δικαίωμα παρακολούθησης αποτελεί στοιχείο το οποίο πρέπει να ληφθεί υπόψη από οποιονδήποτε επιθυμεί να πωλήσει έργο τέχνης. Το εν λόγω δικαίωμα αποτελεί έτσι παράγοντα στρεβλώσεων του ανταγωνισμού καθώς και μετατόπισης των πωλήσεων μέσα στην Κοινότητα».

9. Ομοίως, με τη δέκατη αιτιολογική σκέψη τονίζεται ότι «οι εν λόγω διαφορές ως προς

την ύπαρξη και την εφαρμογή του δικαιώματος παρακολούθησης από τα κράτη μέλη έχουν άμεσες [...] επιπτώσεις στην εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς έργων τέχνης όπως προβλέπεται στο άρθρο 14 της Συνθήκης», ενώ με την ενδέκατη αιτιολογική σκέψη υπογραμμίζεται ότι η εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με το δικαίωμα παρακολουθήσεως συμβάλλει στην πραγμάτωση των ελευθεριών που είναι συμφυείς με την εσωτερική αγορά. Συνεπώς, κατά τη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη, «θα πρέπει να καταργηθούν οι υπάρχουσες διαφορές στη νομοθεσία που έχουν στρεβλωτικές επιπτώσεις στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς και να αποτραπεί η εμφάνιση νέων αναλόγων διαφορών», μια επιδίωξη που επαναλαμβάνεται, κατ' ουσία, στη δέκατη τέταρτη και τη δέκατη πέμπτη αιτιολογική σκέψη. Ειδικότερα, κατά την εικοστή τρίτη αιτιολογική σκέψη, η αποτελεσματική λειτουργία της εσωτερικής αγοράς έργων νεότερης και σύγχρονης τέχνης απαιτεί τον καθορισμό ενιαίων συντελεστών στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό.

10. Πάντως, με τη δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη επισημαίνεται επίσης ότι «δεν υπάρχει λόγος να εξαλειφθούν ή να παρεμποδισθούν οι διαφορές που δεν αναμένεται να επηρεάσουν τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς», ενώ, κατά τη δέκατη πέμπτη αιτιολογική σκέψη, «δεν είναι απαραίτητο να εναρμονισθούν όλες οι διατάξεις των κρατών μελών σχετικά με το δικαίωμα παρακολούθησης υπέρ του δημιουργού [και] προκειμένου [...] να αφεθεί στα κράτη μέλη ένα όσο το δυνατόν ευρύτερο πεδίο λήψης αποφάσεων, η εναρμόνιση αρκεί να περιορισθεί σε εκείνες τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου που έχουν [τον αμεσότερο αντίκτυπο] στη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς».

11. Στο ίδιο πνεύμα, αλλά πιο συγκεκριμένα, η εικοστή έβδομη αιτιολογική σκέψη προβλέπει τα εξής: «Πρέπει να καθορισθούν οι δικαιούχοι των ποσοστών, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας. Κατά συνέπεια, δεν πρέπει να υπάρξει παρέμβαση μέσω της παρούσας οδηγίας στον τομέα του κληρονομικού δικαίου των κρατών μελών. Πάντως, οι δικαιοδόχοι του δημιουργού πρέπει να μπορούν να ασκούν πλήρως το δικαίωμα παρακολούθησης μετά το θάνατό του [...].»

12. Κατά το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας, το οποίο αποτελεί μέρος των ουσιαστικών διατάξεών της, «τα κράτη μέλη προβλέπουν υπέρ του δημιουργού πρωτότυπου έργου τέχνης δικαίωμα παρακολούθησης το οποίο ορίζεται ως το αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα, από το οποίο δεν χωρεί παραίτηση ούτε εκ των προτέρων, είσπραξης ενός ποσοστού επί του τιμήματος κάθε μεταπώλησης του εν λόγω έργου, μετά την πρώτη μεταβίβασή του εκ μέρους του δημιουργού».

13. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας καθορίζει ενιαίους συντελεστές, ενώ οι παράγραφοι 2 και 3 του ίδιου άρθρου παρέχουν στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να υιοθετήσουν συναφώς, κατά τη διακριτική τους ευχέρεια, ήσσονος σημασίας παρεκκλίσεις.

14. Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας, το οικείο ποσοστό καταβάλλεται «στον δημιουργό του έργου και, με την επιφύλαξη του άρθρου 8, παράγραφος 2, μετά τον θάνατό του στους δικαιοδόχους του»[6].

15. Το άρθρο 8 της οδηγίας ορίζει ειδικότερα τα εξής:

«1. Η διάρκεια προστασίας του δικαιώματος παρακολούθησης είναι [η διάρκεια της ζωής του δημιουργού και εβδομήντα έτη μετά τον θάνατό του, ανεξάρτητα από την ημερομηνία κατά την οποία το έργο κατέστη νομίμως προσιτό στο κοινό[7]].

2. Κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 1, τα κράτη μέλη που δεν εφαρμόζουν το δικαίωμα παρακολούθησης κατά την ημερομηνία έναρξης ισχύος που αναφέρεται στο άρθρο 13 δεν υποχρεούνται, για μια περίοδο η οποία λήγει την 1η Ιανουαρίου 2010 το αργότερο, να εφαρμόζουν το δικαίωμα παρακολούθησης υπέρ των δικαιοδόχων του δημιουργού μετά τον θάνατό του.

3. Ένα κράτος μέλος στο οποίο εφαρμόζεται η παράγραφος 2, μπορεί να διαθέτει μέχρι δύο επιπλέον έτη πριν υπαχθεί στην υποχρέωση να εφαρμόζει το δικαίωμα παρακολούθησης υπέρ των δικαιοδόχων του δημιουργού μετά τον θάνατό του, εάν αυτό είναι απαραίτητο προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα στους οικονομικούς παράγοντες σε αυτό το κράτος μέλος να προσαρμοσθούν βαθμιαία στο σύστημα του δικαιώματος παρακολούθησης διατηρώντας παράλληλα και την οικονομική τους βιωσιμότητα […]».

16. Το άρθρο 12 της οδηγίας απαιτεί από τα κράτη μέλη να συμμορφωθούν με τις διατάξεις της πριν από την 1η Ιανουαρίου 2006 και το άρθρο 13 ορίζει ότι αυτή αρχίζει να ισχύει από την ημερομηνία δημοσιεύσεώς της στην *Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, ήτοι στις 13 Οκτωβρίου 2001.

Β — *Το γαλλικό δίκαιο*

17. Το δικαίωμα παρακολουθήσεως προβλεπόταν από το γαλλικό δίκαιο ήδη από το 1920[8]. Εντούτοις, η σχετική διάταξη τροποποιήθηκε το 2006 προκειμένου να

6 — Υποσημείωση άνευ σημασίας για την ελληνική γλώσσα.

7 — Βλ. άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/98/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 29ης Οκτωβρίου 1993, για την εναρμόνιση της διάρκειας προστασίας του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και ορισμένων συγγενών δικαιωμάτων (ΕΕ L 290, σ. 9), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2006/116/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, για τη διάρκεια προστασίας του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας και ορισμένων συγγενικών δικαιωμάτων (κωδικοποίηση) (ΕΕ L 372, σ. 12).

8 — Loi du 20 mai 1920 frappant d'un droit au profit des artistes les ventes publiques d'objets d'art, που καταργήθηκε και αντικαταστάθηκε με τον Loi n° 57-298 du 11 mars 1957 sur la propriété littéraire et artistique.

ευθυγραμμιστεί πλήρως με τις απαιτήσεις της οδηγίας[9]. Κατόπιν τούτου, το άρθρο L.122-8 του Code de la propriété intellectuelle (Κώδικα Πνευματικής Ιδιοκτησίας) έχει πλέον ως εξής:

«Οι δημιουργοί πρωτοτύπων έργων ζωγραφικής ή γλυπτικής τέχνης που έχουν την ιθαγένεια κράτους μέλους είτε της Ευρωπαϊκής Κοινότητας είτε του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου απολαύουν δικαιώματος παρακολουθήσεως, ήτοι αναπαλλοτρίωτου δικαιώματος συμμετοχής στα κέρδη από οποιαδήποτε πώληση έργου, μεταγενέστερη της πρώτης μεταβιβάσεώς του από τον δημιουργό ή τους δικαιοδόχους του […]».

18. Το άρθρο L.123-7 ορίζει ειδικότερα τα εξής:

«Μετά τον θάνατο του δημιουργού, το δικαίωμα παρακολουθήσεως κατά την έννοια του άρθρου L.122-8 περιέρχεται στους κληρονόμους του […], αποκλειομένων όλων των κληροδόχων και των ειδικών διαδόχων, για το τρέχον ημερολογιακό έτος και για τα επόμενα εβδομήντα έτη»[10].

19. Στο εξής θα αποκαλώ «επίμαχη ρύθμιση» τον ως άνω ορισμό των δικαιούχων του δικαιώματος παρακολουθήσεως μετά τον θάνατο του.

20. Η εξ αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή ρυθμίζεται από το άρθρο 734 επ. του γαλλικού Αστικού Κώδικα και περιλαμβάνει τέσσερις διαδοχικές τάξεις. Εντός της κάθε τάξεως, η προτεραιότητα εξαρτάται από τον βαθμό συγγένειας. Συγγενείς πέραν του έκτου βαθμού δεν καλούνται[11].

21. Τα άρθρα 912 επ. του Αστικού Κώδικα χωρίζουν την κληρονομία του θανόντος σε ένα τμήμα που επιφυλάσσεται εκ του νόμου σε ορισμένους κληρονόμους και σε ένα τμήμα που μπορεί να διατεθεί ελεύθερα με διαθήκη σε κληροδόχους. Κατά γενικό κανόνα, το σύνολο της κληρονομίας διατίθεται με διαθήκη αν δεν επιζούν κατιόντες ή σύζυγος από ισχύοντα γάμο (ή, πριν από το 2007, άμεσοι ανιόντες). Συνεπώς, η επίμαχη ρύθμιση συνιστά εξαίρεση από τον γενικό αυτό κανόνα.

9 — Loi nº 2006-961 du 1er août 2006 relative au droit d'auteur et aux droits voisins dans la société de l'information.

10 — Η διάταξη παρέμεινε αμετάβλητη από το 1997, οπότε η διάρκεια της προστασίας επεκτάθηκε από τα 50 στα 70 έτη. Ο όρος «ειδικοί διάδοχοι» συνιστά εν προκειμένω μετάφραση του γαλλικού ayants cause, το οποίο υποθέτω ότι έχει διαφορετική σημασία από το ayants droit που χρησιμοποιείται στην οδηγία για τους «δικαιοδόχους», καίτοι απαντούν συνηθέστατα ως συνώνυμοι στη γαλλική.

11 — Κατά το άρθρο 724 του Αστικού Κώδικα, ελλείψει κληρονόμων και κληροδόχων καλείται το Δημόσιο.

Γ — *Το ισπανικό δίκαιο*

22. Το δικαίωμα παρακολουθήσεως προβλέφθηκε για πρώτη φορά από το ισπανικό δίκαιο το 1987[12] και ευθυγραμμίστηκε με τις διατάξεις της οδηγίας με τον νόμο[13]. Η ισπανική νομοθεσία, αντιθέτως προς τη γαλλική, δεν αποκλείει καμία κατηγορία προσώπων από τους δικαιοδόχους του δημιουργού ενός έργου, αλλά απλώς ορίζει, από το 1996 και εντεύθεν, ότι το δικαίωμα μεταβιβάζεται μόνον *αιτία θανάτου*.

II — Πραγματικά περιστατικά, διαδικασία και προδικαστικά ερωτήματα

23. Το 1983, ο Salvador Dalí ίδρυσε το Fundació Gala-Salvador Dalí[14] (στο εξής: Ίδρυμα) το οποίο έχει ως σκοπό «να προωθεί, να προασπίζει, να διαδίδει, να τιμά, να προστατεύει και να υπερασπίζεται στην Ισπανία και σε κάθε άλλο κράτος το καλλιτεχνικό, πολιτιστικό και διανοητικό έργο του ζωγράφου, την περιουσία και τα πάσης φύσεως δικαιώματά του· τις εμπειρίες, τις σκέψεις, τα εγχειρήματα, τις ιδέες και τα καλλιτεχνικά, διανοητικά και πολιτιστικά του δημιουργήματα· τη μνήμη του και την παγκόσμια αναγνώριση της ιδιοφυούς του συνεισφοράς στις Καλές Τέχνες, τον πολιτισμό και τη σύγχρονη σκέψη»[15].

24. Ο Dalí απεβίωσε χήρος το 1989, χωρίς τέκνα ή άλλους κατιόντες, πλην όμως με τη διαθήκη του κατέστησε το Ισπανικό Δημόσιο «άνευ αιρέσεων κληροδόχο του συνόλου της περιουσίας, των δικαιωμάτων και των καλλιτεχνικών του δημιουργημάτων, καλώντας το εναγωνίως να αναλάβει τη διατήρηση, τη διάδοση και την προστασία των έργων τέχνης του». Το Δημόσιο αποδέχθηκε την κληροδοσία, αναθέτοντας τη διαχείριση και την εκμετάλλευση των σχετικών δικαιωμάτων στο Υπουργείο Πολιτισμού, το οποίο μεταβίβασε την οικεία αρμοδιότητα στο Ίδρυμα.

25. Το 1997, το Ίδρυμα εξουσιοδότησε την ισπανική εταιρία συλλογικής διαχειρίσεως Visual Entidad de Gestión de Artistas Plásticos (στο εξής: VEGAP), της οποίας είναι μέλος, να ασκεί τα δικαιώματα και να εισπράττει τα ποσοστά από τα έργα του Dalí

12 — Ley 22/1987, de 11 de noviembre, de Propiedad Intelectual, Article 24, όπως μεταρρυθμίστηκε με το Real Decreto Legislativo 1/1996, de 12 de abril, por el que se apruebe el texto refundido de la Ley de Propiedad Intelectual, regularizando, aclarando y armonizando las disposiciones legales vigentes sobre la materia.

13 — Ley 3/2008, de 23 de diciembre, relativa al derecho de participación en beneficio del autor de una obra de arte original, άρθρα 2, παράγραφος 1, και 6.

14 — Gala ήταν το όνομα με το οποίο έγινε γνωστή η σύζυγός του, Elena Dmitrievna Diakonova. Είχε αποβιώσει το 1982.

15 — Βλ. http://www.salvador-dali.org/fundacio/es_historia.html.

κατ' αποκλειστικότητα ανά την υφήλιο. Η VEGAP, η οποία έχει συνάψει σύμβαση αμοιβαίας αντιπροσωπεύσεως με την αδελφή της γαλλική εταιρία Auteurs dans les Arts Graphiques et Plastiques (στο εξής: ADAGP), ζήτησε από την ADAGP να αναλάβει, από 17ης Οκτωβρίου 1997, τη διαχείριση των δικαιωμάτων επί των έργων του Dalí για το γαλλικό έδαφος.

26. Έκτοτε, η ADAGP εισπράττει και αποδίδει στη VEGAP, ως εντολοδόχο του Ιδρύματος, όλα τα ποσά από την εκμετάλλευση των έργων του καλλιτέχνη στη Γαλλία –εξαιρουμένων των σχετικών με τα δικαιώματα παρακολουθήσεως, τα οποία τουλάχιστον αρχικώς εισέπραττε για λογαριασμό των εκ πλαγίου συγγενών-κληρονόμων του Dalí και τα κατέβαλλε σε αυτούς.

27. Στις 28 Δεκεμβρίου 2005, το Ίδρυμα και η VEGAP άσκησαν αγωγή κατά της ADAGP ενώπιον του Tribunal de Grande Instance de Paris. Ισχυρίζονται ότι, σύμφωνα τόσο με το γαλλικό όσο και με το ισπανικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο, η κληρονομική διαδοχή στην κινητή περιουσία του Dalí διέπεται από το ισπανικό δίκαιο διότι επρόκειτο για Ισπανό υπήκοο, ο οποίος είχε, κατά τον χρόνο του θανάτου του, την κατοικία του σε αυτό το κράτος. Συνεπώς, κατά την άποψή τους, το Ίδρυμα είναι ο μόνος δικαιούχος όλων των δικαιωμάτων επί του έργου του Dalí και, ιδίως, του δικαιώματος παρακολουθήσεως σε σχέση με τα δημιουργήματά του που πωλούνται σε δημοπρασίες. Το Ίδρυμα ζητεί, λοιπόν, να υποχρεωθεί η ADAGP να του καταβάλει μέσω της VEGAP όλα τα ποσοστά που εισέπραξε από τις δημοπρασίες των έργων του Dalí από τις 17 Οκτωβρίου 1997 και εντεύθεν.

28. Η ADAGP, όπως προκύπτει από τη δικογραφία ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, δεν έχει διανείμει τέτοια ποσοστά από την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής και προτίθεται να τα καταβάλει σε οποιονδήποτε ή οποιουσδήποτε από τους διαδίκους υποδειχθούν ως νόμιμοι δικαιούχοι με απόφαση του Tribunal de Grande Instance. Υποστηρίζει ότι τυχόν ποσοστά που απέδωσε ήδη στους έξι εκ πλαγίου συγγενείς-κληρονόμους τους οποίους θεωρούσε δικαιούχους ενδέχεται να πρέπει να επιστραφούν από αυτούς. Κατά συνέπεια, προσεπικάλεσε τους κληρονόμους ως αναγκαίους ομοδίκους, μολονότι κανένας εξ αυτών δεν παρέστη στη συζήτηση της υποθέσεως.

29. Το Tribunal de Grande Instance επισημαίνει ότι η Γαλλία διατήρησε σε ισχύ δικαίωμα παρακολουθήσεως μόνον υπέρ των εξ αδιαθέτου κληρονόμων, ενώ η οδηγία ορίζει ότι τα οικεία ποσά καταβάλλονται στους «δικαιοδόχους» του θανόντος δημιουργού. Διερωτάται αν η οδηγία επιτρέπει κάτι

τέτοιο, είτε ως γενικό κανόνα είτε δυνάμει των παρεκκλίσεων του άρθρου 8.

30. Κατόπιν τούτου, υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«Μπορεί η Γαλλία, μετά την έκδοση της οδηγίας της 27ης Σεπτεμβρίου 2001, να διατηρεί σε ισχύ δικαίωμα παρακολούθησης μόνον υπέρ των κληρονόμων, αποκλείοντας τους κληροδόχους και τους άλλους ειδικούς διαδόχους;

Επιτρέπουν οι μεταβατικές διατάξεις του άρθρου 8, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας της 27ης Σεπτεμβρίου 2001 στη Γαλλία να εφαρμόζει σύστημα παρεκκλίνον της οδηγίας;»

31. Το Ίδρυμα, η VEGAP, η Γαλλική, η Ιταλική και η Ισπανική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις. Στην επ' ακροατηρίου συζήτηση, ανέπτυξαν προφορικές παρατηρήσεις το Ίδρυμα, η Γαλλική και η Ισπανική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή.

III — Εκτίμηση

32. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί κατ' ουσίαν αν η οδηγία, ιδίως από απόψεως των άρθρων της 6, παράγραφος 1, και 8, παράγραφοι 2 και 3, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι παρέχει στη Γαλλία τη δυνατότητα να διατηρεί σε ισχύ δικαίωμα παρακολουθήσεως, το οποίο, μετά τον θάνατο του δημιουργού, μπορεί να περιέλθει μόνο στους εξ αδιαθέτου κληρονόμους του, αποκλειομένων των κληροδόχων ή των ειδικών διαδόχων του.

33. Πριν ασχοληθώ με τα ερωτήματα, πάντως, φρονώ ότι είναι χρήσιμο να εξετάσω ορισμένες πτυχές οι οποίες ενδέχεται να ασκούν επιρροή, αφενός, ως προς το ζήτημα αν η οδηγία έχει εφαρμογή υπό τις περιστάσεις της υποθέσεως της κύριας δίκης και, αφετέρου, τουλάχιστον όπως ισχυρίζεται η Ισπανική Κυβέρνηση, ως προς το παραδεκτό της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

34. Επισημαίνω, πρώτον, ότι οι διάδικοι της κύριας δίκης είναι ιδιώτες, και όχι η Γαλλία ως κράτος μέλος-αποδέκτης της οδηγίας. Δεύτερον, η κύρια δίκη αφορά, τουλάχιστον εν μέρει, ποσά που ενδέχεται να εισπράχθηκαν, αφενός, πριν από την έκδοση της οδηγίας και, αφετέρου, μετά την έκδοσή της αλλά πριν από τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της στην εσωτερική έννομη τάξη. Τρίτον,

στην κύρια δίκη, οι ενάγοντες δεν προβάλλουν επιχείρημα περί ασυμβατότητας του γαλλικού δικαίου προς την οδηγία, αλλά ισχυρίζονται ότι το ισπανικό, και όχι το γαλλικό, δίκαιο πρέπει να εφαρμοστεί για τον προσδιορισμό των δικαιούχων του δικαιώματος παρακολουθήσεως.

που διαβιβάστηκε στο Δικαστήριο προκύπτει σαφώς ότι το Ίδρυμα και η VEGAP δεν επιδίωξαν να στηριχθούν στην οδηγία για να στραφούν κατά της ADAGP και των κληρονόμων του Dalí στην κύρια δίκη. Το Tribunal de Grande Instance εξέτασε, όπως φαίνεται, το ζήτημα αυτεπαγγέλτως, οπότε μόνον αφότου τέθηκε το ζήτημα κατ' αυτόν τον τρόπο, ισχυρίστηκαν το Ίδρυμα και η VEGAP με τις παρατηρήσεις τους ενώπιον του Δικαστηρίου ότι η επίμαχη ρύθμιση δεν είναι σύμφωνη με την οδηγία.

A — *«Οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα»*

35. Κατά πάγια νομολογία, μια οδηγία δεν γεννά αφ' εαυτής υποχρεώσεις σε βάρος ιδιωτών και επομένως δεν είναι δυνατή η επίκλησή της κατά ιδιώτη, οπότε ακόμη και μια σαφής, ακριβής και απαλλαγμένη αιρέσεων διάταξη οδηγίας, η οποία αποσκοπεί στην απονομή δικαιωμάτων ή στην επιβολή υποχρεώσεων στους ιδιώτες, δεν μπορεί να έχει εφαρμογή, αυτή καθαυτή, στο πλαίσιο διαφοράς που έχει ανακύψει αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών[16]. Δεδομένου ότι, εν προκειμένω, οι διάδικοι της κύριας δίκης είναι πράγματι ιδιώτες, ο κανόνας αυτός θα απέκλειε μάλλον τη δυνατότητα προβολής ισχυρισμού περί ενδεχόμενης ασυμβατότητας του γαλλικού δικαίου προς την οδηγία.

37. Υπό τις συνθήκες αυτές, φρονώ ότι η ως άνω νομολογία δεν ασκεί, στην πραγματικότητα, επιρροή. Μολονότι το Δικαστήριο έχει αποφανθεί γενικώς ότι διάταξη οδηγίας δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε διαφορές μεταξύ ιδιωτών, η απόφανση αυτή στηρίζεται στη σκέψη ότι ένας ιδιώτης δεν δύναται να επικαλεστεί τις διατάξεις οδηγίας για να προβάλει δικαίωμά του έναντι άλλου ιδιώτη ή για να επιβάλει υποχρέωση σε αυτόν. Η συλλογιστική αυτή δεν ισχύει στην περίπτωση που το εθνικό ζήτημα εξετάζει το ζήτημα αυτεπαγγέλτως.

36. Εντούτοις, τόσο από τη διάταξη περί παραπομπής όσο και από τη δικογραφία

38. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως τονίσει ότι, ελλείψει σχετικής ρυθμίσεως του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να θεσπίσει τους

16 — Βλ., για πλέον πρόσφατο παράδειγμα, απόφαση του Δικαστηρίου της 16ης Ιουλίου 2009, C-12/08, Mono Car Styling (Συλλογή 2009, σ. I-6653, σκέψη 59).

δικονομικούς κανόνες ασκήσεως των ενδίκων βοηθημάτων που σκοπούν στην κατοχύρωση της προστασίας των δικαιωμάτων τα οποία οι ιδιώτες αντλούν από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπό την προϋπόθεση, αφενός, ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που αφορούν παρόμοια ένδικα βοηθήματα της εσωτερικής έννομης τάξεως (αρχή της ισοδυναμίας) και, αφετέρου, ότι δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των ως άνω δικαιωμάτων (αρχή της αποτελεσματικότητας). Κατά συνέπεια, το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποκλείει εθνική ρύθμιση η οποία, στο μέτρο που απαγορεύει σε εθνικό δικαστήριο να εξετάσει αυτεπαγγέλτως αν μέτρο της εσωτερικής έννομης τάξεως είναι συμβατό με διάταξη του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντιβαίνει σε οποιαδήποτε από τις προαναφερθείσες αρχές. Δεν απαιτεί, πάντως, από εθνικό δικαστήριο να εξετάσει ένα τέτοιο ζήτημα αυτεπαγγέλτως οσάκις δεν θίγεται καμία από τις δύο αυτές αρχές[17].

39. Ασφαλώς, δεν είναι δυνατόν το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να απαγορεύει σε εθνικό δικαστήριο να εξετάσει αυτεπαγγέλτως (όπως έπραξε εν προκειμένω το αιτούν δικαστήριο) ζήτημα συμβατότητας του εσωτερικού δικαίου με τις διατάξεις μιας οδηγίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντιθέτως, η υποχρέωση που υπέχουν τα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο, κατά το μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού της οικείας οδηγίας, ώστε να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο με την οδηγία αποτέλεσμα[18] συνιστά παρότρυνση προς αυτά να εξετάζουν τέτοια ζητήματα.

40. Στην υπό κρίση υπόθεση, το ζήτημα αν το Tribunal de Grande Instance είναι αρμόδιο να υποβάλει αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως επί της συμβατότητας της επίμαχης ρυθμίσεως με την οδηγία και να εκτελέσει την απόφαση αυτή άπτεται του γαλλικού δικαίου. Συναφώς, αν η ρύθμιση αυτή κρινόταν ασύμβατη προς την οδηγία, θα έπρεπε κατά τα φαινόμενα να αποκλειστεί η εφαρμογή της, καθόσον η ρητή διατύπωσή της μάλλον δεν αφήνει περιθώριο για ερμηνεία υπό την έννοια ότι καλύπτονται οι κληροδόχοι, η δε υποχρέωση ερμηνείας του εθνικού δικαίου σύμφωνα με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορεί να αποτελέσει δικαιολογητική βάση για contra legem[19] ερμηνεία του εθνικού δικαίου.

41. Πάντως, εν προκειμένω δεν υποστηρίχθηκε ότι το Tribunal de Grande Instance είναι αναρμόδιο να ζητήσει την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ή να λάβει τα

17 — Η πασίγνωστη αυτή νομολογία, την οποία συνοψίζω ανωτέρω, ανάγεται στις αποφάσεις της 14ης Δεκεμβρίου 1995, C-312/93, Peterbroeck (Συλλογή 1995, I-4599), καθώς και C-430/93 και C-431/93, Van Schijndel και van Veen (Συλλογή 1995, I-4705), και έχει ως πλέον πρόσφατο παράδειγμα την απόφαση της 7ης Ιουνίου 2007, C-222/05 έως C-225/05, Van der Weerd κ.λπ. (Συλλογή 2007, I-4233, σκέψεις 28 έως 42). Βλ. επίσης προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Poiares Maduro στην τελευταία αυτή υπόθεση, σημεία 13 έως 41.

18 — Βλ., για πλέον πρόσφατο παράδειγμα, προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 16 απόφαση Mono Car Styling, σκέψη 60 επ.

19 — Βλ. προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 16 απόφαση Mono Car Styling, σκέψη 61 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία.

αναγκαία προς εκτέλεση της εν λόγω αποφάσεως μέτρα. Επομένως, θα προχωρήσω στην ανάλυσή μου λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι το αιτούν δικαστήριο είναι αρμόδιο και μπορεί να διασφαλίσει προσηκόντως την εκτέλεση της αποφάσεως του Δικαστηρίου.

Β — *Το ζήτημα της ratione temporis εφαρμογής της οδηγίας*

42. Η ADAGP εισπράττει ποσοστά επί της μεταπωλήσεως των έργων του Dalí από τις 17 Οκτωβρίου 1997. Η οδηγία άρχισε να ισχύει στις 13 Οκτωβρίου 2001 και τα κράτη μέλη όφειλαν να θέσουν σε εφαρμογή τα αναγκαία μέτρα για τη συμμόρφωσή τους με τις διατάξεις της πριν από την 1η Ιανουαρίου 2006 (υπό την επιφύλαξη ορισμένων ενδεχόμενων προσωρινών παρεκκλίσεων μέχρι την 1η Ιανουαρίου 2010 ή την 1η Ιανουαρίου 2012, οι οποίες προβλέπονται από το άρθρο 8, παράγραφοι 2 και 3 αντιστοίχως, και αποτελούν το αντικείμενο του δεύτερου ερωτήματος του αιτούντος δικαστηρίου).

43. Επομένως, η ερμηνεία της οδηγίας έχει σημασία για τον χρόνο από 1ης Ιανουαρίου 2006 και εντεύθεν. Δεν ασκεί, ωστόσο, άμεση επιρροή όσον αφορά τον προ της 13ης Οκτωβρίου 2001 χρόνο ή, ακόμη, το χρονικό διάστημα μεταξύ των δύο αυτών ημερομηνιών.

44. Τα κράτη μέλη οφείλουν μεν, κατά τη διάρκεια της προθεσμίας μεταφοράς μιας οδηγίας στην εσωτερική τους έννομη τάξη, να απέχουν από τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου θα μπορούσε να διακυβεύσει σοβαρά την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος, πλην όμως δεν είναι υποχρεωμένα να προσαρμόσουν τη νομοθεσία τους πριν από τη λήξη της προθεσμίας αυτής. Εν προκειμένω, η επίμαχη ρύθμιση ουδαμώς τροποποιήθηκε κατά τη διάρκεια της προθεσμίας μεταφοράς.

45. Όσον αφορά το καθήκον σύμφωνης ερμηνείας, τα εθνικά δικαστήρια υποχρεούνται να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο (στο μέτρο του δυνατού) σύμφωνα με τις διατάξεις οδηγίας μόνον άπαξ και παρέλθει η προθεσμία μεταφοράς της[20]. Εν τω μεταξύ, οφείλουν απλώς (πάντα στο μέτρο του δυνατού) να απέχουν από οποιαδήποτε ερμηνεία η οποία θα μπορούσε να θέσει σοβαρά σε κίνδυνο τη μελλοντική υλοποίηση του σκοπού της οδηγίας, μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της στην εσωτερική έννομη τάξη[21].

46. Πάντως, όπως επισήμανα ανωτέρω, η σαφής και απερίφραστη διατύπωση της

20 — Βλ. αποφάσεις της 18ης Δεκεμβρίου 1997, C-129/96, Inter-Environnement Wallonie (Συλλογή 1997, σ. I-7411, ιδίως σκέψεις 43 έως 45), και της 4ης Ιουλίου 2006, C-212/04, Αδενέλερ κ.λπ. (Συλλογή 2006, σ. I-6057, σκέψεις 114 και 115).

21 — Βλ. προπαρατεθείσα στην υποσημείωση 20 απόφαση Αδενέλερ, σκέψη 123, και απόφαση της 23ης Απριλίου 2009, C-261/07 και C-299/07, VTB-VAB και Galatea (Συλλογή 2009, σ. I-2949, σκέψη 39).

επίμαχης ρυθμίσεως μάλλον δεν επιδέχεται άλλες ερμηνείες. Αν αυτό αληθεύει, τότε η επιφύλαξη που εκφράζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου με τη φράση «στο μέτρο του δυνατού» φαίνεται να αποκλείει το ενδεχόμενο υπάρξεως υποχρέωσης σύμφωνης ερμηνείας στην προκειμένη περίπτωση. Κατά συνέπεια, αν η επίμαχη ρύθμιση κρινόταν ασύμβατη προς την οδηγία, η μόνη διαθέσιμη επιλογή θα ήταν ο αποκλεισμός της εφαρμογής του εθνικού κανόνα[22], μια υποχρέωση που θα αφορούσε μόνον τον μετά την παρέλευση της προθεσμίας χρόνο. Στην περίπτωση αυτή, θα ετίθετο οπωσδήποτε το ερώτημα αν η ρύθμιση αυτή εξακολουθεί μολαταύτα να έχει εφαρμογή ως προς προγενέστερες περιόδους, θα επρόκειτο όμως για ζήτημα που άπτεται εξ ολοκλήρου του γαλλικού δικαίου, και όχι του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Γ — *Το εφαρμοστέο δίκαιο*

47. Το κύριο επιχείρημα του Ιδρύματος και της VEGAP, τόσο στην κύρια δίκη όσο και στην παρούσα διαδικασία, καθώς και της Ισπανικής Κυβερνήσεως ενώπιον του Δικαστηρίου, είναι ότι η ταυτότητα των «δικαιοδόχων» του Salvador Dalí μετά τον θάνατό του πρέπει να προσδιοριστεί βάσει του ισπανικού και όχι του γαλλικού δικαίου, καθόσον το ισπανικό δίκαιο ρυθμίζει την κληρονομική διαδοχή στην κινητή του περιουσία. Ισχυρίζονται, επομένως, ότι δεν τίθεται καν το ζήτημα της συμβατότητας της επίμαχης ρυθμίσεως με την οδηγία. Η Ισπανική Κυβέρνηση προσθέτει ότι τα προδικαστικά ερωτήματα είναι, ως εκ τούτου, απαράδεκτα, καθόσον δεν είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

48. Καίτοι αληθεύει ότι το Δικαστήριο δύναται να μην απαντήσει σε προδικαστικό ερώτημα εθνικού δικαστηρίου όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την οποία ζητεί το δικαστήριο αυτό, δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης[23], εντούτοις θεωρώ ότι δεν είναι δυνατόν το Δικαστήριο να κρίνει ότι συντρέχει τέτοια περίπτωση εν προκειμένω. Το Δικαστήριο θα έπρεπε, για να καταλήξει σε ένα τέτοιο συμπέρασμα, να αποφανθεί βάσει του εθνικού δικαίου –ο καθορισμός του εφαρμοστέου δικαίου επί κληρονομικής διαδοχής δεν ρυθμίζεται ούτως ή άλλως ακόμη από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης[24]–, οπότε θα υπερέβαινε τα όρια της αρμοδιότητάς του.

22 — Βλ., για πιο πρόσφατο παράδειγμα, απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 2009, C-115/08, CEZ (Συλλογή 2009, σ. I-10265, σκέψη 140).

23 — Βλ., για πιο πρόσφατο παράδειγμα, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2009, C-505/07, Compañía Española de Comercialización de Aceite κ.λπ. (Συλλογή 2009, σ. I-8963, σκέψη 26).

24 — Η Συνδιάσκεψη της Χάγης για το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο κατάρτισε Σύμβαση περί του εφαρμοστέου δικαίου επί κληρονομικών διαδοχών, η οποία συνήφθη την 1η Αυγούστου 1989 –πλην όμως από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπογράφηκε μόνον από το Λουξεμβούργο και τις Κάτω Χώρες, επικυρώθηκε δε μόνον από τις Κάτω Χώρες. Επίσης, έναν μήνα πριν από την επ' ακροατηρίου συζήτηση της υπό κρίση υποθέσεως, η Επιτροπή εξέδωσε πρόταση κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία, το εφαρμοστέο δίκαιο, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων και δημόσιων εγγράφων στον τομέα της κληρονομικής διαδοχής και την καθιέρωση ευρωπαϊκού κληρονομητηρίου [(COM(2009) 154 τελικό, της 14ης Οκτωβρίου 2009] –η οποία όμως εξυπακούεται ότι πόρρω απέχει από το να καταστεί νόμος. Πάντως, κατά το άρθρο 3 επ. της Συμβάσεως της Χάγης και το άρθρο 16 επ. της προτάσεως της Επιτροπής, αν οι διατάξεις αυτές είχαν εφαρμογή, η κληρονομική διαδοχή του Salvador Dalí θα διεπόταν από το ισπανικό δίκαιο.

49. Πάντως, σε μια κατάσταση όπως της υποθέσεως της κύριας δίκης, νομίζω ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει πρώτα απ' όλα να καταλήξει αν το ζήτημα της ταυτότητας των δικαιούχων του δικαιώματος παρακολουθήσεως μετά τον θάνατο του δημιουργού ρυθμίζεται από το δίκαιο βάσει του οποίου γίνεται η είσπραξη των ποσοστών ή από το δίκαιο που διέπει την κληρονομική διαδοχή του δημιουργού. Μόνο στη δεύτερη περίπτωση θα κληθεί να αποφανθεί ποιο είναι το εφαρμοστέο δίκαιο επί της διαδοχής, ζήτημα που δεν εμπίπτει στα όρια της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου. Το Δικαστήριο μπορεί, όμως, να δώσει ενδείξεις ως προς το αν η οδηγία παρέχει κάποιες κατευθύνσεις όσον αφορά το αρχικό ερώτημα.

50. Η οδηγία δεν περιέχει ορισμό της έννοιας «δικαιοδόχοι». Εμμέσως πλην σαφώς, η εικοστή έβδομη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου προβλέπει ότι ο ορισμός της έννοιας αυτής αποτελεί ζήτημα του εθνικού δικαίου και αναφέρεται συγκεκριμένα στο κληρονομικό δίκαιο των κρατών μελών. Αυτή ήταν, όπως προκύπτει με σαφήνεια από τις προπαρασκευαστικές εργασίες, η κοινή πρόθεση της Επιτροπής και του Συμβουλίου κατά τη νομοθετική διαδικασία[25]. Τελικώς, και το Κοινοβούλιο, μολονότι πρότεινε τροποποιήσεις επί του αρχικού σχεδίου της ρυθμίσεως, πείστηκε ότι η αρχή της επικουρικότητας απαιτεί να προσδιορίζεται βάσει του εθνικού δικαίου η ταυτότητα των δικαιούχων μετά τον θάνατο του δημιουργού και ότι δεν χωρεί καμία επέμβαση στο κληρονομικό δίκαιο[26]. Θα προσέθετα συναφώς ότι, αν υπήρχε πρόθεση εναρμονίσεως των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου σε θέματα κληρονομικής διαδοχής, η έκδοση της οδηγίας δεν θα μπορούσε, όπως συνέβη εν προκειμένω, να στηριχθεί απλώς και μόνο στο άρθρο 95 ΕΚ[27], αλλά θα έπρεπε να γίνει επιπλέον παραπομπή, όπως στην περίπτωση της παρατιθέμενης στην υποσημείωση 24 προτάσεως, στα άρθρα 61 ΕΚ και 67 ΕΚ[28].

51. Κατά συνέπεια, όταν ανακύπτει διαφορά σχετική με την ταυτότητα του δικαιούχου ή των δικαιούχων του δικαιώματος παρακολουθήσεως μετά τον θάνατο του δημιουργού ενός έργου ενώπιον δικαστηρίου του κράτους μέλους στο οποίο εισπράχθηκε το αντίστοιχο ποσοστό, το δικαστήριο αυτό πρέπει να εφαρμόσει τους κανόνες που, κατά το εσωτερικό του δίκαιο, ρυθμίζουν το εν λόγω ζήτημα. Ελλείψει ειδικότερης διατάξεως, αυτό σημαίνει τους ουσιαστικούς κανόνες εκείνου του εθνικού δικαίου το οποίο διέπει την κληρονομική διαδοχή βάσει του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του οικείου κράτους μέλους.

52. Πάντως, το γεγονός ότι η οδηγία δεν έχει, όπως είναι πρόδηλο, ως σκοπό να επέμβει στο εθνικό δίκαιο και ότι δεν συνδέει

25 — Βλ. ιδίως την αιτιολογική έκθεση του Συμβουλίου, της 5ης Ιουνίου 2000, για την κοινή του θέση της 22ας Μαΐου 2000 (7484/00 ADD 1), σημείο 23, και τη γνωμοδότηση της Επιτροπής της 24ης Ιανουαρίου 2001, επί των τροπολογιών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην κοινή θέση του Συμβουλίου [(COM(2001) 47 τελικό], σημείο 3.1.2 (β).

26 — Βλ. την από 3 Φεβρουαρίου 1997 έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου μετά την πρώτη ανάγνωση (έγγραφο A4-0030/97), επεξηγηματική δήλωση, σημείο IV(A)(2) και την από 29 Νοεμβρίου 2000 έκθεσή του μετά τη δεύτερη ανάγνωση (έγγραφο A5-0370/2000), επεξηγηματική δήλωση, τμήμα III, όγδοη παράγραφος.

27 — Βλ. νυν άρθρο 114 ΣΛΕΕ.

28 — Βλ. νυν άρθρο 67 ΣΛΕΕ.

τον προσδιορισμό των δικαιούχων μετά τον θάνατο του δημιουργού αποκλειστικώς και μόνο με το δίκαιο που ρυθμίζει την κληρονομική του διαδοχή συνεπάγεται, κατά την άποψή μου, ότι δεν απαγορεύεται σε κράτος μέλος να θεσπίσει ειδικότερη διάταξη, υπό τη μορφή ουσιαστικού κανόνα που υπερισχύει εν όλω ή εν μέρει των διατάξεων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου οι οποίες άλλως θα προέβλεπαν ότι εφαρμοστέο είναι το δίκαιο που ρυθμίζει την κληρονομική διαδοχή.

ρύθμιση έχει εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης, πρέπει να εξεταστεί το ζήτημα της συμβατότητάς της με την οδηγία.

Α — *Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα*

53. Επιπλέον, το συμπέρασμα αυτό είναι μάλλον το πλέον συνεπές με το άρθρο 14τρις της Συμβάσεως της Βέρνης που ορίζει ότι το δικαίωμα παρακολουθήσεως περιέρχεται, μετά τον θάνατο του δημιουργού, σε «πρόσωπα ή [...] ιδρύματα, εις τα οποία η εθνική νομοθεσία παρέχει το δικαίωμα τούτο», διατύπωση κατά τα φαινόμενα ευρύτερη μιας παραπομπής στο κληρονομικό δίκαιο, ακόμη και υπό την πιο διασταλτική έννοια.

56. Επιτρέπει η οδηγία στα κράτη μέλη να περιορίζουν, με την εθνική τους νομοθεσία, την κατηγορία των «δικαιοδόχων» του δημιουργού κατά τον τρόπο που προβλέπει εν προκειμένω η επίμαχη ρύθμιση;

54. Επομένως, απόκειται στο Tribunal de Grande Instance να διαπιστώσει αν η επίμαχη ρύθμιση συνιστά τέτοια υπερισχύουσα διάταξη και, σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, ποιο κληρονομικό δίκαιο είναι το εφαρμοστέο βάσει των ισχυόντων κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου.

57. Φρονώ ότι για λόγους παρόμοιους με αυτούς που εξέθεσα ανωτέρω, εξετάζοντας το ζήτημα της ευελιξίας που παρέχεται στα κράτη μέλη κατά τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου, πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση.

55. Αν υποτεθεί ότι, κατόπιν της ως άνω αναλύσεως, διαπιστώνεται ότι η επίμαχη

58. Η οδηγία δεν ορίζει την έννοια «δικαιοδόχοι» του δημιουργού μετά τον θάνατό του. Επαφίεται συναφώς στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών, εμμέσως δε και πιο συγκεκριμένα (αλλά όχι κατ' ανάγκην αποκλειστικώς),

στο κληρονομικό τους δίκαιο. Δεν συντρέχει λόγος να εξαλειφθούν τυχόν διαφορές μεταξύ των εθνικών νομικών συστημάτων, οι οποίες δεν αναμένεται να επηρεάσουν τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς[29]. Συνεπώς, δεν υπάρχει μία κοινή κατηγορία «δικαιοδόχων» και τα κράτη μέλη είναι ελεύθερα να υιοθετήσουν ή να διατηρήσουν σε ισχύ οποιονδήποτε ορισμό ο οποίος δεν αναμένεται να έχει τέτοιο αποτέλεσμα.

59. Η κύρια μέριμνα, όπως καθιστά σαφές η ένατη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της οδηγίας[30], ήταν να προληφθεί μια κατάσταση κατά την οποία οι πωλήσεις των έργων τέχνης θα συγκεντρώνονταν σε κράτη μέλη όπου το δικαίωμα παρακολουθήσεως δεν θα εφαρμοζόταν ή θα ήταν λιγότερο επαχθές, εις βάρος των οίκων δημοπρασιών ή άλλων μεσιτών στα κράτη μέλη που θα παρείχαν στον δημιουργό (ή στους οποιουδήποτε είδους κληρονόμους του) δικαίωμα συμμετοχής στα κέρδη που πραγματοποιούνται από την αυξανόμενη αξία των έργων τέχνης.

60. Πριν από την έκδοση της οδηγίας επικρατούσε μια τέτοια κατάσταση, την οποία προκαλούσε η απροθυμία των πωλητών να αποδώσουν ποσοστό επί της τιμής των έργων τέχνης. Τείνω να συμφωνήσω με την Επιτροπή ότι, μετά την έκδοση της οδηγίας, η πιθανότητα να επιλέξουν οι πωλητές το κράτος μέλος στο οποίο θα πραγματοποιηθεί η συναλλαγή με σημείο αναφοράς την ταυτότητα των προσώπων που θα είναι δικαιούχοι ποσοστών –παράγοντας που δεν επηρεάζει το ύψος του καταβλητέου ποσού και που μπορεί κάλλιστα να μην είναι γνωστός στον πωλητή– είναι αμελητέα και μάλλον δεν είναι δυνατό να έχει επιπτώσεις για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Συναφώς, δεν έχω πειστεί –και μάλιστα εκπλήσσομαι– από το επιχείρημα που προέβαλε η Ισπανική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι ενδέχεται να προσελκύσουν τους πωλητές εκείνα τα κράτη μέλη όπου δεν υπάρχει κανένας «δικαιοδόχος» του δημιουργού. Ακόμη και ελλείψει οποιαδήποτε ειδικής διατάξεως στο οικείο εθνικό σύστημα, φρονώ ότι η κληρονομία αποβιώσαντος καλλιτέχνη περιέρχεται πάντοτε σε κάποιο πρόσωπο, ακόμη και αν πρόκειται για το Δημόσιο ως ultimus haeres.

61. Ομοίως, θα απέρριπτα το επιχείρημα που προέβαλαν τόσο το Ίδρυμα και η VEGAP όσο και η Ισπανική Κυβέρνηση, ότι δηλαδή η έννοια των «δικαιοδόχων» του αποβιώσαντος καλλιτέχνη πρέπει να περιλαμβάνει όλα τα πρόσωπα που έχουν δικαίωμα δυνάμει του εφαρμοστέου κληρονομικού δικαίου, χωρίς

29 — Δέκατη τρίτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου της οδηγίας.

30 — Βλ. ανωτέρω σημείο 8.

να χωρεί συναφώς διάκριση σε κατηγορίες, δικαιούχων και μη.

62. Αν η επίμαχη ρύθμιση συνιστά διάταξη που υπερισχύει των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου περί κληρονομικής διαδοχής, δεν υπάρχει κανένας λόγος απαγορεύσεως του αποκλεισμού ορισμένων προσώπων που θα ήταν «δικαιοδόχοι» βάσει του κληρονομικού δικαίου. Ένας τέτοιος αποκλεισμός δεν μπορεί, εν πάση περιπτώσει, να έχει επιπτώσεις στην ενιαία αγορά.

63. Ούτε συντρέχει λόγος να ακολουθηθεί διαφορετική προσέγγιση σε περίπτωση που η επίμαχη ρύθμιση αποτελεί ουσιαστικό κανόνα του κληρονομικού δικαίου. Το περιεχόμενο της ελευθερίας διαθέσεως της κληρονομίας μετά θάνατον ποικίλλει αναλόγως του νομικού συστήματος και διάφοροι κανόνες ή μηχανισμοί ενδέχεται να περιορίζουν τη δυνατότητα συστάσεως κληροδοσίας πέραν, παραδείγματος χάρη, του κύκλου των εξ αδιαθέτου κληρονόμων, ή των κατιόντων και/ή του συζύγου που επιβιώνει. Η διάκριση που γίνεται με την επίμαχη ρύθμιση εμπίπτει, κατά την άποψή μου, σε αυτή την περίπτωση και, επομένως, εντός των ορίων των θεμιτών επιλογών του εθνικού κληρονομικού δικαίου στο οποίο παραπέμπει η οδηγία για τον προσδιορισμό των δικαιούχων του δικαιώματος παρακολουθήσεως μετά τον θάνατο του δημιουργού.

64. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση εθίγη το ζήτημα αν, μολονότι η οδηγία επαφίεται στο εθνικό δίκαιο για τον ορισμό της έννοιας «δικαιοδόχοι», τα κράτη μέλη υπέχουν αμοιβαία υποχρέωση σεβασμού των κανόνων του κληρονομικού δικαίου, στο πνεύμα της μεταξύ τους αγαστής συνεργασίας ή της «αβροφροσύνης των κρατών μελών», κατά την υιοθέτηση του σχετικού ορισμού. Φοβούμαι, εντούτοις, ότι μια τέτοια προσέγγιση θα ομοίαζε επικίνδυνα με απόπειρα «εκ της πλαγίας οδού εναρμονίσεως» των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, η οποία βαίνει πέραν του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας –από απόψεως τόσο της νομικής της βάσεως όσο και της ρητής νομοθετικής βουλήσεως.

65. Όπως προκύπτει από αμφότερα τα ανωτέρω στοιχεία, ο σκοπός της οδηγίας έγκειται στην εξάλειψη των στρεβλώσεων του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς. Η αμοιβαία αναγνώριση –εν προκειμένω η αναγνώριση, εκ μέρους του κράτους μέλους όπου εισπράττονται ποσοστά, του ορισμού των «δικαιοδόχων» του αποβιώσαντος δημιουργού που ισχύει στο κράτος μέλος του οποίου το κληρονομικό δίκαιο έχει εφαρμογή επί της διαδοχής στην περιουσία του– είναι μια ευγενής και αξιέπαινη ιδέα. Όμως, φρονώ ότι βρίσκεται εκτός του πεδίου εφαρμογής της συγκεκριμένης οδηγίας. Η διασφάλιση της εισπράξεως ποσοστών επί της μεταπωλήσεως των έργων τέχνης δυνάμει του

δικαιώματος παρακολουθήσεως είναι καθοριστικής σημασίας για την επίτευξη των σκοπών της οδηγίας. Αντιθέτως, η οδηγία δεν έχει ως σκοπό να διασφαλίσει ότι δικαιούχοι του δικαιώματος αυτού θα είναι ακριβώς τα πρόσωπα που ορίζονται ως δικαιοδόχοι από το κληρονομικό δίκαιο ενός συγκεκριμένου κράτους μέλους.

66. Η επίμαχη ρύθμιση ενσωματώνει μια πολιτικής φύσεως επιλογή, η οποία ως τέτοια είναι εξ ορισμού αμφιλεγόμενη [31]. Πρόκειται όμως, κατά τη γνώμη μου, για μια επιλογή που εμπίπτει απολύτως εντός του περιθωρίου ευελιξίας που διαθέτουν τα κράτη μέλη και που δεν αναμένεται να επηρεάσει τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Συνεπώς, η οδηγία δεν την αποκλείει.

Ε — *Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα*

67. Αν το Δικαστήριο συμφωνήσει με την απάντηση που προτείνω να δοθεί στο πρώτο ερώτημα, παρέλκει η εξέταση του δεύτερου ερωτήματος –αν η επίμαχη ρύθμιση μπορεί να διατηρηθεί σε ισχύ δυνάμει των προαιρετικών και μεταβατικών παρεκκλίσεων του άρθρου 8, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας. Στο μέτρο που ενδέχεται, μολαταύτα, να είναι αναγκαία, η απάντηση μπορεί να είναι συντομότατη.

68. Οι παρεκκλίσεις του άρθρου 8, σε συνδυασμό με το άρθρο 13 της οδηγίας, αφορούν ρητώς τα κράτη μέλη που δεν είχαν σε ισχύ δικαίωμα παρακολουθήσεως στις 13 Οκτωβρίου 2001.

69. Το δικαίωμα αυτό υπήρχε κατά την κρίσιμη ημερομηνία στη Γαλλία, οπότε δεν τίθεται ζήτημα εφαρμογής των παρεκκλίσεων στην περίπτωσή της.

70. Εν πάση περιπτώσει, οι παρεκκλίσεις αυτές επιτρέπουν απλώς και μόνο στα κράτη μέλη να μη θέσουν σε εφαρμογή το δικαίωμα παρακολουθήσεως υπέρ των δικαιοδόχων του δημιουργού· δεν αφορούν το ζήτημα της εφαρμογής του μόνον υπέρ μιας περιορισμένης κατηγορίας δικαιούχων.

31 — Θα μπορούσε, για παράδειγμα, ευλόγως να τεθεί το ερώτημα γιατί ένας τέτοιος κανόνας να εφαρμόζεται μόνον επί του δικαιώματος παρακολουθήσεως και όχι, λόγου χάρη, επί του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας σε λογοτεχνικά έργα (με ενδεχόμενη απάντηση ότι το δικαίωμα παρακολουθήσεως, αντιθέτως προς το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, είναι ανεκχώρητο και αναπαλλοτρίωτο). Πάντως, η σχετική με την υπό κρίση υπόθεση συζήτηση θα μπορούσε να είναι ιδιαιτέρως έντονη σε περίπτωση που ο Salvador Dalí δεν είχε κληρονόμους του έκτου ή εγγύτερου βαθμού, οπότε δικαιούχος του δικαιώματος παρακολουθήσεως θα καθίστατο το Γαλλικό Δημόσιο παρά τη ρητώς διατυπωθείσα βούληση του δημιουργού να περιέλθει το σχετικό δικαίωμα στο Ισπανικό Δημόσιο.

Πρόταση

71. Βάσει των ανωτέρω σκέψεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα ερωτήματα που υπέβαλε το Tribunal de Grande Instance de Paris, ως εξής:

«Η οδηγία 2001/84/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Σεπτεμβρίου 2001, σχετικά με το δικαίωμα παρακολούθησης υπέρ του δημιουργού ενός πρωτότυπου έργου τέχνης δεν αποκλείει την εφαρμογή εθνικής ρυθμίσεως η οποία προβλέπει ότι, μετά τον θάνατο του δημιουργού, το δικαίωμα παρακολουθήσεως περιέρχεται μόνο στους εξ αδιαθέτου κληρονόμους του, αποκλειομένων των κληροδόχων και των ειδικών διαδόχων.»